

CADRUL DE VIAȚĂ ȘI CALITATEA VIEȚII ȚĂRĂNIMII ÎN PERIOADA COMUNISTĂ

GHEORGHE SOCOL

CÂTEVA CONSIDERAȚII PRELIMINARE

De la apariția sa și până în perioada contemporană, societatea omenească n-a putut niciodată să satisfacă în mod optim necesitățile firești de consum ale tuturor membrilor săi. Este adevărat, omul, prin diviziunea muncii și perfecționarea treptată a forțelor de producție, a devenit capabil să obțină cantități din ce în ce mai mari de bunuri, astfel încât, de la o vreme, pentru o parte a societății a dispărut grija zilei de mâine. Pe măsură ce înaintăm pe firul istoriei, ponderea segmentului de populație care își permitea să-și acopere, în mod satisfăcător, necesitățile vitale s-a extins continuu. Pe lângă clasele situate în zona superioară a stratificării sociale, începând din epoca modernă, de binefacerea posibilității de a-și satisface corespunzător necesitățile firești au început să se bucure și păturile de mijloc: meșteșugari, neguțători, țărani mai înstăriți, slujbași de rang mediu. În același timp, contingente importante de populație au continuat să fie lipsite de minimul necesar.

Dezvoltarea forțelor de producție în perioada contemporană, în țările dezvoltate, la parametri care permit crearea abundenței de produse, face ca problema raportului dintre cerințele firești de consum ale populației din aceste țări și posibilitatea socială de satisfacere a acestora să se pună într-o manieră cu totul nouă. Într-adevăr, pentru prima oară de când există omul, în aceste țări, cantitatea de bunuri de consum este atât de mare încât, teoretic, există posibilitatea ca fiecărui individ să i se asigure tot ceea ce este necesar din punct de vedere biologic și spiritual pentru desăvârșirea personalității sale. Cu alte cuvinte, sunt pe deplin realizate condițiile economice pentru ca, aici, să fie asigurată bunăstarea pentru toți și eradicată sărăcia.

Practic, lucrurile se prezintă altfel decât ar fi decurs din raționamentul de mai sus. În ciuda abundenței și chiar a excesului de produse (vezi, bunăoară, surplusul de produse alimentare din țările dezvoltate, de care, nu numai că societatea nu are nevoie, ci care reprezintă chiar un balast de care nu se poate debarasa), cu toate că majoritatea populației se bucură de bunăstare, sărăcia se menține, chiar dacă la o scară mai redusă.

În întreaga ei istorie de până acum, omenirea a suferit de sărăcie, pentru că resursele disponibile erau mai mici decât cerințele. În prezent, în partea cea mai dezvoltată a lumii, cantitatea de bunuri create este mai mare decât cerințele, și

totuși, unele segmente de populație continuă să trăiască în sărăcie. La prima vedere, ne aflăm în fața unui paradox social. Desigur, am putea continua analiza pentru a dezlega paradoxul. Cum acest demers îl poate face fiecare, pe cont propriu, renunțăm, preferând să ne concentrăm atenția în continuare pe țara noastră, care, de asemenea, a ajuns, venind dintr-o altă direcție, la problema satisfacerii cerințelor de consum ale populației și a sărăciei.

În România, în anii din urmă, la fel ca în toate țările care au abandonat recent comunismul, se discută enorm pe tema sărăciei. Și pe bună dreptate, pentru că, după standardele recunoscute, peste 40% din populația țării suferă de sărăcie, iar în viitorul apropiat nu sunt speranțe de schimbare radicală a acestei situații. Într-adevăr, deși creșterea salariului minim, în 2003, la 2,5 milioane lei lunar – după îndelungate negocieri între autorități și sindicate – a fost prezentată ca un succes al luptei cu acest flagel, aceasta cu greu l-ar putea apăra de sărăcie pe beneficiar, chiar și atunci când n-ar trebui să-și împartă acest venit cu altcineva, și-l va consuma singur.

Amploarea și gravitatea fenomenului devin și mai pregnante, dacă ne gândim că, chiar salariul mediu pe economie, de circa 4,2 milioane lei, se dovedește insuficient pentru a permite cuplului familial, celula de bază a societății, să sară peste pragul sărăciei, în cazul în care numai unul din cei doi obține venitul de mai sus, iar celălalt nu câștigă nimic. Iar dacă celor doi li se adaugă 1–2 copii de întreținut, atunci nici chiar două salarii medii nu le sunt de ajuns pentru a trăi decent.

Săracii înșiși sunt, evident, cei dintâi care se lamentează de situația lor într-adevăr inconfortabilă ori, destul de des, de-a dreptul dramatică. Cu toate acestea, dacă trecem peste emoția firească într-un asemenea caz și judecăm la rece, trebuie să admitem că, nu de puține ori, cei săraci au partea lor de vină că se află în această situație. Între altele, pentru că așteaptă pasivi ca de rezolvarea problemelor proprii și, în sens mai general, de destinul lor, să se ocupe altcineva: guvernul, sindicatele, președinția țării, primăria, societățile de binefacere, oricine, dar nu ei înșiși, în primul rând. În concepția lor, instituțiile de mai sus ar trebui să le dea un loc de muncă, să le asigure un salariu bun pentru activitatea depusă, indiferent care ar fi și cum ar fi aceasta, ba chiar și în absența muncii, sau să-i întrețină cumva, pe ei și familia lor, dacă o au.

Discută, apoi, mult despre sărăcie guvernanții, sindicatele, diferiți experți. În centrul acestor nesfârșite discuții se află preocuparea de a le ușura săracilor situația, respectiv ce ajutoare să le fie oferite lor și, când e cazul, familiilor lor, din partea societății: bani, alimente, îmbrăcăminte, adăpost. În termenii economiei politice, o astfel de abordare a sărăciei înseamnă o redistribuire, pe cale administrativă, a resurselor de care dispune societatea.

Apreciindu-i intenția umanistă generoasă, trebuie să spunem totuși că politica antisărăcie care pune în centrul ei orientarea unei părți mai mari – ori din ce în ce mai mari – din resursele existente spre cei nevoiași, alină suferințele săracilor, dar lasă neatinsă cauza (sau cauzele) flagelului respectiv. Exprimându-ne în termeni medicali, foarte potriviți în acest caz, politica redistribuirii resurselor societății în favoarea celor necăjiți este doar un paleativ, nu un antidot în lupta cu sărăcia.

N-am dori însă să se înțeleagă din acest mod de a pune problema că pledăm pentru renunțarea la prestațiile pentru săraci. Pronunțându-ne categoric pentru menținerea acestora, dorim, totodată, o deplasare a accentului în politica antisărăcie de la efect la cauză (cauze). Paleativele, respectiv ajutoarele oferite săracilor, sunt, indiscutabil, binevenite, pentru că le permite acestora să supraviețuiască. Dar simpla supraviețuire nu ne poate satisface, dat fiind că fiecare om tinde spre mai mult, și anume, să trăiască plenitudinar. Or, pentru materializarea acestui deziderat, în lupta cu sărăcia, paleativelor trebuie să le asociem antidotul, respectiv o economie modernă, capabilă să ofere șansa prosperității pentru întreaga comunitate. De aceea, orice program temeinic de combatere a sărăciei trebuie să fie precedat de un program al dezvoltării economice.

Sărăcia actuală din România nu este un fenomen surprinzător și nici întâmplător. Flagelul sărăciei, care în prezent cunoaște o amploare fără precedent, are rădăcini adânci în trecutul mai îndepărtat și mai apropiat al societății românești. Vicisitudinile istorice, pe de-o parte, tare locale intrinseci, de ordin natural sau uman, pe de altă parte, au stânjenit dezvoltarea forțelor de producție și, pe cale de consecință, au limitat posibilitățile unor segmente de populație de a-și satisface decent trebuințele firești. Sunt nenumărate lucrările care, de-a lungul timpului, s-au ocupat de acest aspect al realității românești. Școala sociologică întemeiată de Dimitrie Gusti a făcut-o însă la o scară și cu o pertinentă științifică greu de depășit.

Punând în centrul activității sale satul, Școala sociologică de la București a înregistrat și analizat întreaga bogăție proteică a acestui fenomen originar al civilizației și culturii românești, inclusiv subdezvoltarea rurală. Concomitent, fiindcă înțelegea știința ca o premisă a reformei sociale, Școala monografică a conceput un plan amplu și bine articulat de modernizare a satului. Războiul și tragedia națională care i-a urmat, cauzată de ocupația rusească și instaurarea regimului comunist, au blocat materializarea acestui proiect care, transpus în viață, avea toate șansele să schimbe radical, în bine, fața satului și a țării, în ansamblu.

În România modernă, dinainte de instaurarea comunismului, condițiile de viață erau, în general, modeste, așa cum era și nivelul de dezvoltare al țării. Trebuințele omenești erau, desigur, diferite în raport cu cele actuale și, prin urmare, scala de evaluare a condițiilor de viață ar trebui să fie și ea alta. Oricât am relativiza lucrurile, este un fapt notoriu că unele segmente de populație se aflau sub limita acceptabilă definită de standardele timpului. Coexistând în mod inevitabil cu bunăstarea unora, sărăcia afecta, în mod inegal, diferitele zone ale țării, satul ori orașul, clasele și păturile sociale. Conjunctura economică destul de labilă, în plus, condițiile meteorologice, în cazul agriculturii, influențau considerabil proporțiile și gravitatea sărăciei, la un moment dat. La fel ca în toate țările mai dezvoltate, deja industrializate sau pe cale de a se industrializa, și la noi sărăcia era acceptată drept ceva inevitabil în acea perioadă. Este adevărat, existau unele preocupări pentru limitarea acestui fenomen, dar ele se desfășurau în cadrul unor acțiuni mai largi, de instruire a oamenilor, pentru a-i face capabili să-și rezolve în mod corespunzător problemele de viață, de ridicare a gradului lor de civilizație, sau de binefacere.

Primul tip de acțiune, care cel puțin în cazul programului gustian, depășește cadrul iluminist, are cel puțin două trăsături. Una dintre acestea este sfera de cuprindere, practic generală, căci programul formativ se adresează tuturor. Cea de-a doua este persistența efectelor, dat fiind că abilitățile dobândite în procesul de instruire sunt o achiziție durabilă. În același timp, trebuie remarcat că acțiunea culturală vizează, în mod indirect, sărăcia. Ea oferă săracului nu atât bunurile care îi lipsesc, pe cât se ocupă de a-i dezvolta aptitudinile necesare pentru a-l face capabil să și le procure.

Celălalt tip de acțiune, intervenția caritabilă, este orientată punctual, respectiv spre un grup sau o comunitate restrânsă, ce nu dețin suficiente resurse vitale și care și le completează pe această cale. Efectul acțiunii este, de asemenea, limitat în timp, căci după consumarea resurselor respective acesta încetează, iar cei asistați se vor afla iarăși în situația în care se găseau înaintea intervenției caritabile.

În perioada postbelică, după ce țara s-a mai ușurat de povara apăsătoare a prestațiilor către URSS și după ce regulile de funcționare a economiei socialiste fuseseră, în linii generale, asimilate, adică începând din a doua jumătate a deceniului al șaselea, condițiile de viață au început să se îmbunătățească.

De remarcat însă că la noi, în condițiile apartenenței la sistemul socialist, înlăturarea urmărilor războiului în plan economic a luat peste zece ani. Mai exact, în ceea ce privește agricultura, în 1950 se atinge 74% din producția anului 1938, pentru ca în 1960 aceasta să reprezinte 126% față de anul de referință¹. În țările capitaliste, economia a atins nivelul antebelic după doar circa cinci ani, ori și mai puțin. Bunăoară în Franța, redresarea industriei a fost spectaculoasă, astfel că în primăvara anului 1947 se atinge nivelul din 1938, grație investițiilor în sectoarele de bază și creșterii cererii finale, stimulate de disponibilitățile monetare. Agricultura, declarată sector de bază și susținută masiv cu fonduri, inclusiv de către stat, realizează în anul agricol 1948–1949 producția din 1938².

Cea de-a doua reformă monetară, din februarie 1952, a pus capăt inflației; jocul speculativ a încetat, aducând un plus de stabilitate pieței. Fluctuația prețurilor a încetat imediat. Mai buna funcționare a economiei, care se va produce lent dar continuu, va asigura oamenilor venituri întrucâtva mai bune. Ca urmare, piața se înviorează, oarecum.

În afara produselor dobândite prin sistemul cartelelor, care asigura posesorilor de tichete accesul strict limitat, cantitativ și calitativ, la unele produse de bază, îndeosebi alimente și articole de îmbrăcăminte, salariații, dar și restul cumpărătorilor, au acum, în măsura în care există ofertă, posibilitatea să achiziționeze în mod liber de pe piață. Nu se poate însă vorbi de îndeustulare și, cu atât mai puțin, de bunăstare, cu excepția demnitarilor de partid și de stat.

¹ *Anuarul statistic al României 1990*, p. 400–401.

² François Caron, *Histoire économique de la France au XIX-e et XX-e siècle*, II-e édition, Paris, Armand Colin, 1995, p. 214.

Experiența mea personală este cât se poate de semnificativă în această privință, și de aceea îmi permit să o relatez pe scurt.

Fiind elev departe de casă și trăind la internat în perioada despre care este vorba (mai exact, între anii 1951–1955), îmi aduc aminte că aflându-mă la masă, îndată după ultima înghițitură, în mintea mea își făcea loc gândul dureros că nu o să mai mănânc nimic până la masa următoare. Și la fel li se întâmpla și colegilor mei. Asta ni se întâmpla nu pentru că am fi fost cu toții niște mândăi, ci pentru că hrana era, într-adevăr, insuficientă. Permanent flămânzi (dar nu chinuiți de foame, trebuie să precizez), când într-o bună zi am găsit pe stradă, împreună cu un coleg, buletinul de identitate al unei localnice, ne-am bucurat mult de întâmplare, gândindu-ne că, drept mulțumire, la aducerea documentului, pentru serviciul nostru, posesoarea o să ne dea ceva să mâncăm.

Cu cât suntem mai aproape de sfârșitul deceniului al șaselea, cu atât sunt mai relevante performanțele economice. Fără să fie vorba de o adevărată abundență, pe piață se găsesc totuși mai multe produse, de o calitate mai bună și într-un sortiment mai variat. Concomitent, se îmbunătățesc și condițiile de viață ale românilor. Câștigând mai bine, oamenii își pot permite să consume mai mult. Necesitățile lor firești, materiale și spirituale, sunt, acum, în mai mare măsură satisfăcute. Suntem încă departe de o adevărată bunăstare extinsă, dar și de subnutriție și penurie cronică ori sărăcie lucie de proporții, egalitarismul cosubstanțial noii ordini sociale fiind garantul evitării contrastelor excesive.

Dobândind o mai mare autonomie și libertate de mișcare, după scoaterea trupelor sovietice din țară și Declarația din aprilie 1964, și mai multă stabilitate politică la terminarea războiului cu țărănimea, după încheierea colectivizării în primăvara anului 1962, regimul comunist s-a putut concentra pe proiectele economice. În programul de industrializare sunt incluse obiective de anvergură, precum hidrocentrala de la Porțile de Fier, combinatul siderurgic de la Galați, câteva mari centrale termoelectrice și combinate chimice, mari uzine constructoare de mașini. Agricultură socialistă absoarbe, la rândul ei, sume importante de capital pentru modernizarea bazei materiale.

Industrializarea și cooperativizarea agriculturii modifică structura populației ocupate și a forței de muncă. Astfel, ponderea populației ocupate în agricultură se reduce treptat de la 76,4%, cât era în 1938, ca să ajungă, în 1988, la 28%. Marea majoritate a celor care părăsesc agricultura își găsesc plasament în industrie, astfel că efectivele acesteia cresc de la 9,2% în 1938, la 37,6% în 1988³.

Concomitent – și cauza este, iarăși, industrializarea – are loc un intens proces migratoriu cu direcția sat-oraș. Ca urmare, în perioada 1948–1976, când acest proces este mai intens, circa 73% din sporul de populație urbană se realizează pe această cale⁴. În ansamblu, rata medie de creștere a populației urbane a fost, în

³ *Anuarul statistic al RSR*, 1989, p. 23.

⁴ Vladimir Trebici, *Demografia rurală a României*, în „Viitorul social”, 1979, nr. 2, p. 338 (apud C. Grigorescu, coord., *Nivelul dezvoltării economico-sociale a României în context european*, București, Editura Expert, 1993, p. 194).

perioada 1961–1990, de 1,8%. Rezultatul cumulat al trendului migratoriu sat-oraș și al sporului natural al populației urbane este diminuarea populației rurale de la 76,6%, în 1948⁵ la 45,7%, în 1990⁶.

Socialismul a fost un proiect – utopic – social și economic. Exprimându-ne concis, proiectul acesta propune făurirea unei societăți lipsite de stridențele de clasă, în care mijloacele de producție să devină proprietate comună, unde exercitarea puterii politice să fie rezultatul procesului democratic, iar oamenii să fie egali social. Într-o astfel de societate, conflictele sociale dispar și ele, nemaiaivând sens.

Trăsăturile care definesc societatea socialistă nu pot fi impuse instituțional, pe cale juridică sau politică, de exemplu. Ele nu apar nici ca rezultat al educației ori al predicilor moralizatoare. Pentru ca trăsăturile de mai sus și societatea socialistă în plenitudinea ei să se poată înfirișa, este nevoie să fie îndeplinită o condiție *sine qua non*. Anume, ca activitatea economică, sursa vitală a oricărei societăți, să se situeze la parametri foarte înalți. Așa se explică de ce toate regimurile comuniste au făcut din dezvoltarea economiei biblia lor călăuzitoare.

Disponând după bunul lor plac de avuția națională a țărilor pe care le guvernau, liderii comuniști au alocat resurse considerabile dezvoltării economice. Și nu e vorba doar de resursele materiale. Potențialul intelectual al populației, propaganda, cultura în sensul cel mai larg, capacitatea organizatorică a partidului comunist, totul a fost pus în joc pentru a îmbunătății performanțele economice și a le aduce la nivelul, istoricește, cel mai înalt pe plan mondial. Pentru dezvoltarea economiei, guvernării comuniste s-au arătat dispuși la orice compromis, inclusiv acela de a coopera cu țările capitaliste, cu condiția de a rămâne intact cadrul socioeconomic socialist.

Resursele considerabile cheltuite, efortul depus de sute de milioane de oameni timp de decenii s-au dovedit zadarnice și, în ciuda unor reușite parțiale și provizorii, în cele din urmă, proiectul comunist de a edifica economia pe baze diferite de cele validate de evoluția istorică a eșuat. Faptul acesta a pecetluit soarta socialismului ca tip de societate. Regimurile socialiste din Europa nu s-au prăbușit datorită politicii liberale a lui Mihail Gorbaciov (care rămâne totuși o figură luminoasă a secolului XX) sau datorită dizidenților (și ei demni de tot respectul), cum se spune uneori, ci din cauză că economia socialistă nu s-a dovedit viabilă. Criza economică tot mai profundă, iată ce s-a aflat la originea imploziei sistemului social socialist în țările europene.

La fel ca în toate țările socialiste, și în România, odată epuizat elanul regenerativ firesc după un război pustiitor, începe să iasă tot mai mult la iveală incapacitatea congenitală a regimului de a promova progresul economic și, pe această bază, de a asigura buna funcționare a societății în ansamblu și un standard de viață mulțumitor. În mod concret, în țara noastră eșecul proiectului socialist de modelare a societății a devenit vizibil spre sfârșitul anilor '70, începutul anilor '80.

⁵ *Dezvoltarea economică a României 1944–1964*, București, Editura Academiei Române, 1964, p. 192.

⁶ *Anuarul statistic al României, 1990*.

Până atunci, deși existaseră permanent tot felul de disfuncții și anomalii în funcționarea societății, datorită faptului că, la un moment dat, s-a înregistrat o anumită creștere economică și un început de normalizare pe celelalte planuri ale vieții sociale, iar viața oamenilor se îmbunătățea, s-a sperat că noul sistem socioeconomic ar putea fi viabil. De la această dată încolo și până în decembrie 1989, disfuncțiile se acumulează, criza socioeconomică se adâncește și viața oamenilor devine tot mai insuportabilă. Mai mult decât celelalte aspecte negative ale sistemului, dificultățile vieții de zi cu zi, datorate incapacității regimului comunist din România de a face performant complexul economic național, sunt cele care au dus la ieșirea oamenilor în stradă și la răsturnarea regimului.

Ca sistem social de un tip special, radical diferit de tot ceea ce existase mai înainte, societatea socialistă a afectat profund viața tuturor oamenilor. Caracterul totalitar al acestei societăți, absența democrației, a libertăților și drepturilor cetățenești au marcat destinul individual al fiecăruia, fără deosebire de locul ocupat în structura socială ori de rolul social. În unele cazuri însă, rigorile regimului au lovit nu indivizi izolați, ci clase sau categorii sociale, în ansamblu. Clasa capitaliștilor, a moșierilor, categoria profesională a ofițerilor, intelectualitatea universitară umanistă au fost supuse represiunii, ca grupuri sociale. La fel s-a întâmplat și cu țărănimea, numai că, în cazul ei, autoritățile comuniste și-au disimulat ipocrit ostilitatea, perorând despre o așa-zisă alianță a clasei muncitoare cu țărănimea muncitoare.

Subdezvoltarea complexului economic național, reunită cu absența libertăților democratice și opresiunea, au configurat cel mai nefericit cadru de viață pentru populație. Subdezvoltarea înseamnă penurie de produse ori produse de o calitate nesatisfăcătoare; absența libertăților democratice, îngrădirea oamenilor, în cele mai diferite moduri, face imposibile depășirea subdezvoltării și ridicarea standardului de viață. Și asta în condițiile în care, valorificând șansele oferite de cei peste patruzeci de ani de pace, țările europene rămase dincolo de cortina de fier au atins un asemenea nivel de dezvoltare, încât bunăstarea a dobândit caracter de masă.

Dimensiunea opresivă este un aspect care nu poate fi lăsat de-o parte, atunci când vorbim de calitatea vieții în perioada comunistă. Studiile efectuate până în prezent, atât din perioada comunistă, când, desigur, era de neconceput ca acest aspect să fie luat în considerare, cât și după 1989, când ingerințele și presiunile administrative în ceea ce privește cercetarea științifică au încetat, s-au centrat pe nivelul de trai. Urmarea acestei abordări simplificatoare a fost concluzia că, în perioada respectivă, oamenii au trăit destul de bine și că sărăcia a afectat doar câteva procente din populație, ceea ce simplifică o realitate complexă și dureroasă⁷. Teroarea, ca fenomen de masă vizibil, practică de regim până la încheierea colectivizării în 1962, apoi teroarea invizibilă, latentă, frica indusă de ea, existentă până la căderea regimului, în decembrie 1989, reprezintă cea mai pregnantă și

⁷ *Situația sărăciei în România*, ICCV-PNUD România, București, 2001, p. 7-9, 14.

nefastă dimensiune a cadrului general de viață din perioada 1945–1989. De aceea, este de neîngăduit ca acest aspect să nu fie contabilizat, alături de celelalte dimensiuni, când încercăm să reconstituim viața oamenilor și calitatea vieții, în perioada respectivă. Când mii de oameni au fost asasinați în lagăre și închisori, când sute de mii au fost, decenii de-a rândul, persecutați în fel și chip, când, practic, nimeni nu s-a bucurat de considerația datorată personalității umane, când democrația a fost o farsă, afirmația că, în socialism, oamenii au trăit bine, că nivelul de trai le-a fost satisfăcător (ceea ce de altfel, este discutabil) e simplificatoare.

VIAȚA ȚĂRĂNIMII ÎN PERIOADA SOCIALISTĂ

Mai mult decât în alte țări fost socialiste, țăranului român i-a fost rezervat, de către autoritățile comuniste, un tratament aparte. Într-o anumită măsură, acest tratament decurgea din teoria socialistă, care proclama necesitatea lichidării proprietății funciare private, socializarea acesteia și crearea unor unități agricole de dimensiuni mari, în care să fie incluși toți țărani, în parte din experiența sovietică privind realizarea practică a amintitelor cerințe teoretice. În ciuda insistenței gratulării a țăranimii cu titlul măgulitor de aliat, în fapt, politica Partidului Comunist Român față de țăranime a fost aceea a unui război nedeclarat și îndelungat⁸. Nici un alt grup social nu a mai fost spoliat în așa măsură și o perioadă atât de îndelungată, față de nici o altă clasă, represiunea nu a fost atât de amplă și de nemiloasă, lucru confirmat chiar de șeful partidului comunist, Gheorghe Gheorghiu-Dej, care avea să admită oficial, în 1961, că peste 80 000 de țărani, în majoritatea lor țărani muncitori, au fost trimiși în judecată, dintre ei, peste 30 000 fiind judecați în procese publice⁹. Să nu uităm însă că la data raportării ne aflăm la apogeul campaniei de colectivizare, iar represiunea făcea parte din arsenalul mijloacelor cu care se obținea adeziunea; să avem, apoi, în vedere caracterul relativ al statisticii comuniste și să majorăm cifrele respective. Asemenea considerente, precum și preocuparea regimului comunist de a distruge arhivele compromițătoare, îl determină pe un autor să evalueze la 30 000 de mii numărul țăranilor uciși în timpul campaniei pentru colectivizare, numărul celor arestați, judecați și închiși fiind, desigur, mult mai mare¹⁰.

Să-mi fie îngăduit să amintesc aici că printre cei 15–20 de țărani victime ale represiunii comuniste, din satul în care m-am născut, s-a aflat și tatăl meu. Evoc cazul său și pentru că este semnificativ, în ceea ce privește brutalitatea și lipsa de logică a regimului.

⁸ Victor Frunză, *Istoria stalinismului în România*, București, Editura Humanitas, 1999, p. 411.

⁹ Gheorghe Gheorghiu-Dej, *Dare de seamă la plenara CC al PMR din 30 noiembrie–5 decembrie 1961* (apud Victor Frunză, *op. cit.*, p. 393).

¹⁰ *Mecanisme represive în România 1945–1989, Dicționar biografic A–C*, Institutul de Studierea Totalitarismului, 2001, p. 14.

Preluând necritic experiența bolșevică în politica agrară, încă din 1946–1947 PCR a început să impună țăranimii planurile de cultură elaborate de autorități, încălcând astfel dreptul proprietarului agricol de a decide, cum crede de cuviință, cultivarea terenului său. Samavolnicia nu are doar un aspect juridic. Ea este și lipsită de logică, pentru că, prin plan, țăranii erau obligați să cultive plante care nu aveau legătură cu necesitățile gospodăriei. Gospodăria țărănească fiind atunci, îndeobște, una de subzistență, rațiunea ei economică de a fi era obținerea acelor produse care să-i asigure proprietarului și familiei sale traiul. În consecință, dacă condițiile naturale permiteau, exploatarea țărănească era axată, în principal, pe cereale pentru consumul propriu, ceva plante furajere pentru animalele din gospodărie, ceva legume și alte culturi, de asemenea destinate, în principal, consumului gospodăriei. Planul de cultură nu ținea cont de aceste imperative economice ale exploatarea țărănești și-l obliga pe producător să cultive plantele de care era interesat statul, de exemplu, în cazul tatălui meu și al altor consăteni de-ai săi, ricin, bumbac, coriandru și alte plante mai mult sau mai puțin exotice pentru care poate, la noi, nu existau nici condiții agro-meteorologice și nici experiență agricolă. Nerespectarea planului de cultură atrăgea după sine, teoretic și, uneori, în mod real, acuzația de sabotaj.

Fiindcă nu avea o legătură strictă cu nevoile gospodăriei noastre (între altele, conform planului de cultură aveam de cultivat, în 1948, un pogon de bumbac, plantă care nu se mai cultivase în comună, până atunci), tatăl meu nu a respectat, ca de altfel tot satul, planul de cultură aberant primit de la autorități. Consecința? Într-o noapte, toamna, a fost luat de acasă de mașina securității, deodată cu alți câțiva, și deșus la penitenciar sub acuzația de sabotaj.

La procesul care a urmat, tatăl meu s-a apărat spunând completului de judecată că n-a putut respecta planul de cultură pentru că, pe de-o parte, el este nevoit să cultive nu orice, ci plantele cu care își întreține familia și gospodăria (spre deosebire de orășenii salariați, care, pentru a obține alimente și alte produse, beneficiau de cartele, țăranii nu aveau altă sursă de întreținere în afara produselor pe care le obțineau în gospodăria proprie) și, pe de altă parte, pentru că părinții săi, satul lui ori satele înconjurătoare nu au cultivat niciodată bumbac și alte plante din cele care i se cere să semene acum, și deci nu știe să o facă. Cât privește însămânțarea întregii suprafețe preconizate de plan cu grâu, unul dintre capetele de acuzare, aceasta nu s-a putut, fiindcă, dacă o făcea, nu-i mai rămânea suficient teren pentru porumb și alte culturi implicate în alimentația familiei și a animalelor din gospodărie.

Pus în fața unor argumente greu de respins, un tribunal comunist nu renunță totuși la datoria sa de a pedepsi, mai ales când e vorba de niște țărani cărora trebuie să le intre bine în cap, lor și celor ca ei, că nu e de glumit cu noile autorități, astfel că tatăl meu și tovarășii lui nu scapă fără să primească câteva luni de închisoare.

Cineva ar putea întreba, pe bună dreptate: bine, dar dacă întreaga țărănime nu respecta planurile de cultură, pentru că era imposibil să fie respectate, cum de

numai unora li s-a făcut din asta un cap de acuzare? În astfel de situații cu mulți așa-zii infractori, represiunea este, prin definiție, selectivă, și represiunea comunistă nu face excepție de la această regulă. Apoi, în cazul particular despre care este vorba, pedeapsa avea și o intenție pedagogică, dacă putem spune așa. Pedeapsa nu urmărea să sancționeze fapta respectivă, cât să înfrângă capacitatea de rezistență a țărănimii și să supună această clasă voinței autorităților comuniste. Tocmai de aceea, victimele represiunii erau mai ales fruntașii satelor, pe plan material sau moral. Experții comuniști se călăuzeau după teoria care spune că o comunitate lipsită de lideri, prin terorizarea acestora ori lichidarea fizică, devine o masă amorfă ușor de dus în direcția dorită – și au procedat în consecință. În cazul satului, o comunitate de oameni structurată în jurul unor valori și al unor persoane care le întruchiează, efectul destructurant realizat prin eliminarea sau timorarea fruntașilor este deosebit de puternic.

Continuând considerațiile despre pedeapsă în concepția comunistă, trebuie adăugat că aceasta era definitivă și fără drept de apel, iar reabilitarea imposibilă. Degeaba va recunoaște cea mai înaltă autoritate a partidului comunist, Gheorghe Gheorghiu-Dej, în 1961, că mulți țărani muncitori au fost trimiși în judecată și au făcut pușcărie fără nici o justificare, respectivii nu vor scăpa de stigmat cât vor trăi în societatea socialistă, suportând, în continuare, toate consecințele, deosebit de dure, pe care le atrăgea existența unei astfel de sentințe. Bunăoară, condamnații cu capete de acuzare, precum adevărul despre Basarabia și, în general, privind cauza națională, din care, peste ani, partidul comunist își va face un titlu de glorie, nu numai că n-au fost reabilitați, cum s-ar fi convenit, ci au fost în continuare șicanați și suspectați, tratați drept oameni proscrisi.

Dealtfel, justiția comunistă s-a călăuzit în mod explicit după principiul că, decât să scape niște vinovați (din perspectiva strâmbului drept socialist, ca să spunem așa), mai bine să fie pedepsiți și nevinovați, astfel că, o dată intrat pe mâna anchetatorilor, rareori se mai întâmpla ca respectivul să scape necondamnat. Confrunțați cu brutalitatea anchetatorilor, ajunși în fața unei justiții obediente, când nu era de-a dreptul criminală, chiar și complet nevinovați, țărani, cele mai naive creaturi, s-au dovedit cea mai sigură pradă pentru justițiarii gata oricând să pedepsească.

În ceea ce privește obligarea țăranilor să respecte planurile de cultură întocmite arbitrar de autorități, care a dus la întemnițarea multor țărani, printre care și tatăl meu, cum am arătat, după un deceniu și jumătate de la consumarea faptului, partidul comunist și-a făcut autocritica și a recunoscut că planurile respective au fost o eroare. Dar, la fel ca în cazul tuturor sentințelor politice pronunțate de regimul comunist, recunoașterea erorii n-a fost urmată de nici un fel de reparație reală. Mai mult decât atât, sentința respectivă l-a făcut pe tatăl meu, ca și pe restul condamnaților pentru motive asemănătoare, proscris pe viață. Și nu numai el a avut de suferit, ci și copiii săi. Pentru așa-zisa vină care lui i-a adus condamnarea, eu era gata să fiu dat afară din facultate, în anii '60. Din același motiv n-am fost oprit în

învățământul superior la absolvirea facultății, iar după aceea, aflat în câmpul muncii, ruta mea profesională a fost întotdeauna, până la revoluție, influențată și deviată de mențiunea respectivă din dosarul personal.

Dacă ceea ce i s-a întâmplat tatălui meu, în calitatea lui de țaran, pe timpul regimului comunist, ar fi un fapt izolat, atunci cazul său ar putea fi clasat la capitolul accidente de parcurs ale procesului istoric. Cum este vorba de sute de mii de țărani care au avut, de asemenea, de pățimit nejustificat, împreună cu familiile lor, în mod asemănător ori și mai grav, faptul se transformă într-o crimă de proporții care a mutilat, în tipul regimului comunist, viața unei clase sociale ce stă la temelia acestei țări. Autorul acestei crime de proporții este Partidul Comunist Român.

Până la încheierea colectivizării, războiul împotriva țărănimii era justificat de regimul comunist prin necesitatea de a forța această clasă să renunțe la pământ și la uneltele sale de muncă și să adopte tipul propus de regim de organizare a activității agricole. Fiindcă pământul era baza gospodăriei sale, iar aceasta, sursa sa de existență, pentru țaran, colectivizarea era sinonimă unui atentat la viața sa. Avem aici una dintre explicațiile opoziției îndârjite a țărănimii la proiectul comunist, ceea ce a prelungit pe distanța a treisprezece ani confruntarea dintre cei doi adversari în chestiunea colectivizării. Cauza următoare a duratei îndelungate a confruntării respective este numărul țaranilor.

Spre deosebire de moșierime, burghezie și celelalte grupuri sociale cu care se răfuisse partidul comunist la începutul luptei sale pentru putere, țărănimea reprezenta trei sferturi din populația țării. Chiar și pentru un aparat de represiune de dimensiunile și ferocitatea celui avut la îndemână de guvernarea comunistă, un adversar de dimensiunile țărănimii nu putea fi învins ușor și într-o perioadă scurtă de timp. După aceea, a contat foarte mult în această confruntare caracterul relativ autarhic al gospodăriei țărănești de atunci, ceea ce îl făcea pe țaran mai puțin vulnerabil la presiunile economice ale autorităților. Aceasta nu înseamnă că presiunile respective nu au adus, într-adevăr, mari daune țărănimii. În sfârșit, se cuvine să menționăm faptul că, în războiul dus împotriva țărănimii, guvernarea comunistă n-a avut, practic, nici un aliat pe care să conteze, a cărui asociere să-i sporească forțele, în fond, firave, exceptând aliatul sovietic. Împotriva moșierimii, partidul comunist s-a folosit, într-o oarecare măsură, de țărani, ca să-i doboare pe capitaliști, același partid i-a manipulat cu abilitate, și oarecum i-a reușit, pe muncitori. Împotriva țaranilor, n-a mai avut un alt grup social de care să se folosească.

Țărănimea a fost învinsă ca clasă, de autoritățile comuniste, cu greu, după o rezistență îndelungată. Până să fie complet învins și băgat cu sila într-o Gospodărie Agricolă Cooperatistă, țaranul a rămas, tot timpul, stăpânul gospodăriei sale particulare. Cu toate acestea, datorită nenumăratelor șicane ale guvernanților comunisti, viața sa a fost grea, mult schimbată în rău față de cea dinainte de instaurarea noului regim, dar suportabilă. Ca membru al unei gospodării colective, fără un venit alternativ, țaranul nu și-ar mai putea asigura supraviețuirea.

Politica de colectivizare, preconizată și înlăptuită de PCR, viza, în principal, existența socială a clasei țărănești. Prin colectivizare se urmărea, în fond, lichidarea clasei țărănești, deși ideologia oficială va susține că este vorba doar de o transformare, de o înnoire a acesteia. Realitatea infirmă această susținere. Odată cu pierderea suprafeței sale de pământ, pe care o lucrează pentru a-și susține existența, țăranul dispare ca existență socială. Are întru totul dreptate Victor Frunză când afirmă că, după colectivizare, țara nu mai are țărani și nici țărani nu mai au țară, ci doar un domiciliu în mediul rural¹¹.

Campania în favoarea colectivizării țărănimii are, evident, și o dimensiune economică, dar aceasta este secundară și subordonată obiectivului ei principal: eliminarea acestei clase din structura socială și din jocul politic. În arsenalul politicii PCR față de țărănime găsim însă și componente cu caracter preponderent economic, cu consecințe directe și imediate în ceea ce privește nivelul de trai și calitatea vieții celor vizați. La unele dintre acestea ne vom referi în continuare.

Există o tradiție milenară ca țărănimea să fie o clasă socială defavorizată. O vreme îndelungată, această clasă a fost de-a dreptul împilată și exploatată. În epoca modernă, chiar și în țările în care, în urma proclamării libertăților și drepturilor cetățenești, țărănimea a scăpat de servituțile feudale care îi lezau demnitatea, ea a rămas în continuare, într-un fel sau altul, defavorizată, în raport cu statul și în relațiile sale cu alte categorii socioprofesionale.

Comparat cu alte guvernări autohtone din epoca contemporană, regimul comunist din România se detașează în mod cert și la capitolul spoliere a țărănimii. Pentru a ne convinge de acest lucru, este suficient să comparăm amploarea rechizițiilor și dărilor la care a fost supusă țărănimea, în timpul războiului trecut, cu cele percepute de regimul comunist din România, în condiții de pace.

La două luni după instalarea acestui regim, în martie 1945, încetând războiul și începând demobilizarea armatei, era de presupus că volumul rechizițiilor și al prestațiilor la care fusese obligată țărănimea se va reduce și, curând, vor înceta. În realitate, lucrurile nu se vor înscrie pe această linie firească, ci, dimpotrivă, se vor agrava. Cantitățile de produse alimentare prelevate de la țărani vor fi mai mari, iar obținerea lor va deveni o adevărată extorcare: scotocirea magaziiilor și curților de către echipe alcătuite ad hoc și confiscarea produselor agricole găsite. Cu timpul, metoda va deveni tot mai puțin eficientă, fiindcă țărani, adaptându-se situației, vor învăța să-și ascundă mai bine produsele, ca pe vremea turcilor. Răspunsul autorităților va fi instituirea cotelor obligatorii, în 1948, respectiv la o dată la care țările libere erau pe cale să revină la nivelul economic antebelic.

Prin volumul lor și prin maniera de colectare, cotele obligatorii, menținute până în 1956, au readus țărănimea în epoca feudală. Teoretic, cuantumul lor era stabilit la 20–60% din producția agricolă a țăranului: cereale, carne, lapte, lână, furaje, struguri, alte fructe și produse agricole. Cantitatea datorată statului era

¹¹ Victor Frunză, *op. cit.*, p. 419.

stabilită înainte de recoltare și nu se modifica în funcție de producție, astfel că, nu de puține ori, cota datorată era mai mare decât producția obținută și producătorului nu-i mai rămânea nimic pentru consumul propriu. Fluctuația factorilor meteorologici, nevoile de consum ale gospodăriei, inclusiv necesitatea semințelor pentru reluarea ciclului agricol nu aveau nici o relevanță în ceea ce privește dimensionarea și achitarea cotelor, care se făcea inclusiv prin completarea diferenței eventuale cu produse de pe piață, ori prin reportarea minusului pe anul următor.

Lipsa de scrupule, machiavelismul puterii comuniste este ilustrat, între altele, de faptul următor. Să presupunem cazul, de altfel frecvent, că un producător nu-și putea achita cota, fiindcă producția obținută de el era mai mică. Cum am spus, una dintre posibilitățile avute la dispoziție era să plătească diferența în bani. Pentru o logică normală, suma de plătit ar fi trebuit să fie egală cu cea pe care ar fi încasat-o dacă, în loc de bani, ar fi oferit produsul respectiv. În practică, echivalența aceasta nu era valabilă pentru statul comunist care opera cu două măsuri economice. Una funcționa când statul plătea țăranului cota obligatorie, când se opera cu un preț minuscul, fără nici o legătură cu prețul pieței, și cealaltă când producătorul plătea statului cota (sau o parte din ea) în bani, caz în care se pretindea producătorului să achite la prețul pieței.

Rapacitatea autorităților comuniste față de țărnime nu se rezuma la extorcarea unei părți substanțiale din produsul muncii producătorului agricol. Odată obținută, cota respectivă trebuia transportată la un depozit care, de regulă, se afla la cel puțin câțiva kilometri distanță de locul în care a fost preluată de la producător. Juridic, odată preluată, cota respectivă aparținea statului și țăranul nu mai avea nici o obligație în legătură cu ea. Nu însă și atunci când este vorba de statul comunist. După logica acestuia, cu toate că produsul respectiv este proprietatea statului, cel care trebuie să-l transporte la depozit, cu mijloacele proprii, dacă le are, gratis, este producătorul care a avut de dat cotă. Iar dacă nu dispune de mijloace de transport, să le închirieze, plătind din buzunarul propriu transportul unor produse care nu-i aparțin. În afara cotelor obligatorii, transportul produselor respective la baza de recepție era o modalitate suplimentară prin care statul comunist îl pune pe țăran să-i muncească pe gratis.

Mimarea legalității din partea autorităților comuniste, în cazul cotelor obligatorii, se vedește, încă o dată, în încercarea de a sugera, prin acordarea unei sume de bani, că este vorba de o relație comercială. Cât de comercială era relația respectivă și care era semnificația reală a plății oferite se poate vedea cel mai bine arătând ce da statului producătorul agricol și ce obținea acesta de la stat.

Să ilustrăm acest raport, luând ca exemplu cota de grâu. Predând statului o cotă de grâu de circa 500 de kilograme, producătorul primea o sumă echivalentă cu costul unei pâini. De aceea, când țăranii mergeau la baza de recepție să-și ducă cotele, ca să mănânce în ziua respectivă trebuia să-și ia bani de acasă, fiindcă suma primită pe produsele aduse era, de regulă, insuficientă.

După un război, cu atât mai mult după un război de amploare mondială, cum a fost cel precedent, populația se confrunta cu mari dificultăți. Datorită diminuării activității economice piața era insuficient aprovizionată cu produse de consum industriale și agricole. Bombardamentele și luptele au diminuat spațiul locativ disponibil și, astfel, condițiile de locuit se înrăutățesc. Lipsurile de tot felul diminuează rezistența oamenilor față de agenții patogeni și favorizează apariția unor epidemii. Pentru a-și proteja populația și a face față situației, în condiții de resurse limitate, guvernele recurg la diverse măsuri de raționalizare și de protecție socială.

O astfel de măsură, de utilizare mai rațională a resurselor limitate, este recurgerea la distribuirea unor produse pe bază de cartelă. După război, cartelele au fost utilizate și în țara noastră. Introducerea cartelelor a fost un nou prilej de manifestare a desconsiderării clasei țărănești de către autoritățile în funcțiune, aceasta fiind, pur și simplu, exceptată în ceea ce privește măsura și lăsată să se descurce pe cont propriu. Lipsirea țărănimii de dreptul de a beneficia de cartele a avut consecințe nefaste în viața acestora și, mai ales, a copiilor lor. Justificarea utilizată, cum că țărani au cu ce se hrăni, nu era într-un tot adevărată. Iar posibilitățile lor de a se îmbrăca din resursele proprii erau și mai mici decât acelea de a se alimenta din propria gospodărie, pentru că trecerea la straiile orășenești era acum destul de avansată. După război, gospodăria țărănească nu mai era chiar așa de autarhică încât să se descurce pe cont propriu, fără a depinde de piață. Lipsiți de cartele, ignorați în genere de comerțul socialist, practic, țăranilor le-a fost limitat drastic accesul la produse strict necesare, precum zahărul și la articolele de îmbrăcăminte și, în genere, la articolele industriale de uz gospodăresc, așa cum rezultă din stenograma întâlnirii lui Gheorghiu-Dej cu reprezentanții unor cooperative de consum¹².

Încheierea colectivizării, în 1962, dată de la care războiul antițăranesc fățiș al regimului comunist ia sfârșit, nu a însemnat pentru țărani începutul unei vieți noi, de bunăstare, promise de activiștii partidului. Dimpotrivă, rămas fără pământul care reprezenta baza gospodăriei sale și din lucrarea căruia obținea resursele necesare pentru a trăi, țăranul s-a trezit la discreția bunăvoinței atotputernicului stat. Fie că a rămas la Gospodăria Agricolă Cooperatistă, fie că și-a căutat un alt loc de muncă, de acum încolo viața sa s-a schimbat, într-adevăr, dar nu a devenit mai bună. Nu putea să-i ofere așa ceva dușmanul său cel mai necruțător din câți a avut de-a lungul istoriei.

¹² Discuțiile dintre Gheorghe Gheorghiu-Dej și președinții uniunilor raionale din 10.08.1954, asupra problemelor legate de aprovizionarea cu bunuri de consum a lumii rurale, în „Arhivele totalitarismului”, 2001, nr. 1-2.